

УДК 378.011.3-052]:159.942:008
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2022.84.41>

О. В. Рябошапка

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри психології та педагогіки розвитку дитини
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Статтю присвячено проблемі розвитку емоційної культури у майбутнього вчителя початкової школи у процесі професійної підготовки.

Означена проблема має чітке відображення у ряді нормативно-правових актів: Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», Концепції «Нова українська школа», Державному стандарті початкової освіти, Базовому компоненті дошкільної освіти та інших законодавчих документах.

Тривожне сьогодення, спричинене пандемією COVID-19, та повномасштабним вторгненням росії на терени України та вчинення окупантами вбивств, геноциду українського народу, тотальне знищення населених пунктів, ядерний тероризм, спричинили глобальні зміни у житті мільйонів українців та породили нове покоління «дітей війни».

Концепцією «Нова українська школа» передбачено здійснення учителем початкової школи інтегрованого, особистісно орієнтованого, індивідуального підходу під час реалізації освітнього процесу. Проте, жахливе сьогодення унеможлиблює це. Тому, сучасна початкова школа потребує фахівця нової генерації, здатного не лише навчити, але й створити безпечне освітнє середовище для молодших школярів.

З'ясовано, що за період навчання у педагогічному закладі вищої освіти майбутні вчителі початкової школи здобувають нові знання та навички, формують професійні компетентності. Проте, розвитку емоційної культури майбутнього педагога потрібної уваги не надається.

Емоційна культура виступає частиною загальної культури особистості та, оскільки емоції виявляють психічний стан людини, то емоційна культура частково відображає і психологічну культуру особистості.

Геноцид українського народу росією знижує цінності суспільства, створює стан постійного панічного страху, що веде до руйнування цінностей, зниження культури, створення, натомість, спотворених цінностей, призводить до зниження психологічної культури особистості, зокрема до емоційної культури вчителя.

Зважаючи на висунуті вимоги до особистості педагога суспільством, що відображене у законодавчій базі освіти, розвиток емоційної культури у педагогів є необхідною передумовою його ефективної професійної діяльності.

Вчителі початкової школи найбільше зустрічаються із проблемами сьогодення та потребують розвитку емоційної культури, оскільки сьогодні потрібно не просто навчити та виховати дітей, а створити для них безпечне освітнє середовище.

Ключові слова: емоційна культура, початкова школа, професійна підготовка, заклад вищої освіти, розвиток емоційної культури, педагогічні працівники.

Постановка проблеми. Поступовий вхід України до європейського простору призвів до чималої кількості змін в усіх галузях життєдіяльності людини. Освіта теж не залишилася осторонь. Так, реформа освіти в Україні розпочалася з початкової ланки освіти. Зміни відбуваються поступово, проте, вони вже торкнулися базової середньої освіти, яка починає функціонувати згідно Концепції «Нова українська школа», вже сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виклики сьогодення спричиняють зміни в усіх сферах існування та життєдіяльності людини. Так до певного періоду відбувалося і в нашій країні, яка йшла шляхом великих реформ у різних галузях. На зміни вплинуло і те, що Україна розпочала

своє входження у європейський простір, що зумовило необхідність відповідності європейським освітнім стандартам. Зокрема, зміни в освіті, які знайшли своє відображення в Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», Концепції «Нова українська школа», Державному стандарті початкової освіти, Базовому компоненті дошкільної освіти та інших законодавчих актах; зосереджувалися на потребах ринку праці, суб'єктах освітнього процесу, випускнику нової генерації.

Проте, зміни, які відбулися із початком пандемії COVID-19, вторгненням російських військ на територію нашої незалежної держави – України, спричинили нові потреби в українського суспільства.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є окреслення проблеми підготовки, в умовах педагогічного закладу вищої освіти, вчителя початкової школи та необхідність розвитку у нього емоційної культури.

Виклад основного матеріалу. Основні положення Концепції «Нова українська школа» передбачають якісну підготовку фахівців з початкової освіти, поглибленого розуміння ними інтегрованого підходу, урахування особливостей організації орієнтованого на дитину освітнього середовища, надання допомоги майбутнім учителям початкової ланки освіти швидко орієнтуватися в концептуальних та теоретичних положеннях сучасних педагогічних технологій, формувати необхідні професійні компетентності для ефективного їх впровадження у практику початкової школи.

Звичайно, такі зміни потребують фахівця нової генерації, який має не лише творчо підійти до освітнього процесу, але й створити розвивальне середовище для дітей; не лише володіти необхідними компетентностями для здійснення педагогічної діяльності, але й сформувати загальні та ключові компетентності у школярів; не лише ефективно комунікувати з оточуючими, але й навчити дітей працювати у команді; не лише володіти власним емоційним станом, але й створити емоційно безпечне, водночас, розвивальне освітнє середовище для зростаючого покоління.

Та з початком пандемії COVID-19, військового вторгнення росії в Україну, особливої уваги потребує емоційний стан українського населення, яке сьогодні працює на два фронти: передова та тил.

Зміни у системі освіти досить активно звернені на постать педагога, зокрема на його професійну придатність. Закон України «Про освіту» (ст. 58, п. 2) визначає: «На посади педагогічних працівників приймаються особи, фізичний і психічний стан яких дозволяє здійснювати педагогічну діяльність та які мають освітню та/або професійну кваліфікацію, що відповідає встановленим законодавством, зокрема професійним стандартом (за наявності), кваліфікаційним вимогам до відповідних посад педагогічних працівників». Так, окрім фахової підготовки, увага приділяється фізичному та психічному стану педагога. Тому, зважаючи на тривожне сьогоднішнє, викликане зовнішніми чинниками (пандемія коронавірусу, військова агресія РФ), актуальності набуває психічний стан педагога, зокрема його емоційна культура [1].

Таким чином, дослідження потребує психоемоційна складова підготовки майбутнього вчителя початкової школи, що підтверджується професійними стандартами: «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти», де виділено емоційно-етичну компетентність вчителя, яка характеризується здатністю усвідомлювати власні почуття й емоції та управління ними.

Незручності, тривоги, пов'язані з пандемією COVID-19, зумовили нові умови роботи педагогів: масочний режим, обов'язкова вакцинація, дистанційний освітній процес. Війна на території України інтенсифікувала усе це обстрілами цивільної інфраструктури, травмуванням, загибеллю мирного населення, евакуацією, загрозою здоров'ю та життю як дорослих, так і маленьких українців. З'явилося нове «покоління війни». Тому на педагога лягає сьогодні досить важкий тягар, який полягає у створенні безпечного освітнього середовища, готовності до роботи в умовах воєнного стану. Все це вимагає від вчителя не лише фізичної, але й емоційної готовності.

Специфіка роботи вчителя початкової школи потребує систематичного використання наочності, здійснення постійного контролю, особистісно орієнтованого підходу. Водночас варто зазначити, що під час дистанційного навчання зворотній зв'язок та контроль досить важко реалізовувати, а використання наочності потребує її оцифрування. Здійснення особистісно орієнтованого підходу під час дистанційного освітнього процесу майже не реалізовується.

Проблема підготовки майбутніх вчителів початкової освіти у педагогічних закладах вищої освіти відбувається протягом багатьох століть на теренах нашої держави. Досить успішним є освітній процес у процесі формування професійних компетентностей майбутнього вчителя. Студенти осмислено та ефективно здобувають знання, уміння та навички у закладах вищої освіти і реалізують їх у процесі навчальної та виробничої практичної підготовки у початковій ланці закладів загальної середньої освіти.

Розглядаючи проблему розвитку емоційної культури у майбутніх вчителів початкової школи у процесі професійної підготовки, перш за все, маємо визначити значення дефініції «культура».

В «Українському педагогічному словнику», за авторством С. Гончаренка, зазначено, що культура – це сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства... це сфера духовного життя суспільства, що охоплює систему виховання, освіти, духовної творчості, а також установи й організації, що забезпечують їх функціонування (школи, вузи тощо) [2, с. 73].

Оскільки емоції є психічними станами та проявами людини, розуміємо, що поняття «емоційна культура» являється складником об'ємнішого поняття «психологічна культура».

І навпаки, під час формування та розвитку емоційної культури, відповідно розвивається і психологічна культура особистості, яка, згодом, визначає її особистісні мотиви, ідеали та переконання.

Водночас, зважаючи на виклики сьогоднішнього, – пандемію коронавірусу, повномасштабне вторгнення росії та їх загарбницькі злочинні дії на

території України, зміни пріоритетів у цінностях суспільства, постійний стан страху, агресії максимально знижує стан психологічної культури загалом та емоційної культури особистості зокрема.

Оскільки педагогічний працівник виступає високо моральною, інтелектуально, освіченою, духовною, культурною постаттю тому, враховуючи вищезазначене, актуальною постає проблема розвитку емоційної культури у педагогів.

Відносно педагогічних працівників, то, мабуть, вчителі початкової школи мають сьогодні найбільше емоційне навантаження, оскільки працюють із найменшими дітьми шкільного віку. До того ж, сьогодні зростає нове покоління «дітей війни», яким необхідно забезпечити не лише інтелектуальне, розвивальне та фізично безпечне середовище, а й створити сприятливий психологічний мікроклімат в умовах воєнного стану і пандемії. Але сьогоднішні вищезазначені умови створюють зовсім протилежне освітнє середовище: під звуки сирени, у підвалах, бомбосховищах; несуть загрозу життю та здоров'ю дітям і їх родинам. Навчання, яке відбувається в умовах дистанційного режиму не дає змоги здійснити особистісно орієнтований, індивідуальний підхід, зводить нанівець ефективність зворотнього зв'язку, не дає змоги повноцінно використовувати наочність.

Підготовка фахівців у закладах вищої педагогічної освіти потребує формування та розвитку особистісних якостей майбутнього педагога. Так, сьогодні професія вчителя потребує максимальної толерантності та виваженості, максимальної зосередженості в екстремальних ситуаціях. Підготовка у закладах вищої освіти спрямована на формування особистості майбутнього педагога, проте недостатньо розвиває вищезазначені якості, які максимально відображають емоційну культуру особистості педагога.

Відсутні дослідження, що розкривають емоційну культуру у процесі підготовки майбутніх вчителів у педагогічному закладі вищої освіти, її підґрунтя, особливості тощо.

На даний час у світовій педагогіці чимало уваги привернуто до формування та розвитку когнітивної та творчої сторони особистості. Проте, належної уваги не приділяється емоційній сфері людини, яка потребує не лише формування, але й здатності правильного застосування у повсякденному житті та екстремальних ситуаціях.

Емоційна культура являє собою розуміння емоційного стану особистості, яка сприяє розвитку загальних та особистісних якостей, усвідомлення власного стану, розвиток особистості на якісно новому рівні.

Емоційна культура вчителя виявляється у набутті, засвоєнні та відображенні психологічних знань, умінь і навичок, здатність їх застосовувати у професійній педагогічній діяльності, повсякденному житті та екстремальних ситуаціях.

Емоції наявні у всіх психічних станах та процесах людини, тому є невід'ємними у будь-якій діяльності. Оскільки діяльність вчителя формується під впливом індивідуальних характеристик її особистості, відповідно емоції теж відіграють важливу роль. У формування професійної компетентності вчителя емоції можуть сприяти творчому підходу професійної діяльності, але й водночас здатні і нашкодити їй.

Емоції тісно взаємопов'язані із психічними процесами, їх властивостями та якостями. Проте, важливим, з огляду обраної тематики дослідження, вважається зв'язок із мисленням, яке дає змогу не лише оцінити зовнішній вплив, визначити його взаємозв'язки, а й керувати своїм станом під час реакції на зовнішній вплив.

Учені визначають основні фактори, які виступають підґрунтям у системі емоційної культури педагога [3, с. 147]:

1. емоційна регуляція, що передбачає адекватне емоційне реагування на рівні експресивності, динаміки, емоційної виразності комунікацій;
2. емоційно-гуманістична спрямованість особистості, що виявляється в емпатії;
3. емоційно-антиципуючі здібності особистості;
4. емоційно-пізнавальна активність [4].

Таким чином, вчитель повинен не лише ідеально володіти навчальним матеріалом та методиками початкової освіти, загальними компетентностями, але й володіти власним внутрішнім станом, що дасть змогу на заціклюючись на ньому, ефективно реалізовувати професійну діяльність.

Водночас дослідники виділяють ряд векторів, відповідно яких варто здійснювати розвиток емоційної культури педагогічного працівника:

1. необхідне збільшення рівня загальної освіченості педагога у процесі навчально-пізнавальної діяльності;
2. необхідний обов'язковий естетичний вплив мистецтва;
3. розвиток емоційної сенситивності, емпатійності як рушійної сили емоційної культури;
4. можна розвивати емоційну культуру за допомогою цілеспрямованого соціально-психологічного тренінгу [4].

Таким чином, розвиток емоційної культури повинен здійснюватися шляхом навчання здобувачів освіти управління власним емоційним станом, розрізненням та розумінням емоційних станів (власного та оточуючих), упровадження емоційної сфери до навчально-пізнавальної діяльності.

Незважаючи на численність філософських та психолого-педагогічних напрацювань із проблем підготовки майбутніх учителів початкової школи, зауважимо, що залишаються недостатньо вивченими питання щодо особливостей та основних напрямів теорії і практики розвитку емоційної культури майбутнього вчителя початкової школи

в умовах педагогічного закладу вищої освіти; не розроблено відповідних методик та технологій, спрямованих на вирішення даного завдання.

Важливість професійної підготовки проявляється і в тому, що в освітньому процесі у здобувачів освіти формуються та розвиваються загальнокультурні цінності. Ця проблема є актуальною, оскільки останнім часом цінності у суспільстві знівельовані, або ж заміщені іншими (спотвореними), так званими квазіцінностями. Тому освітнє середовище закладу освіти виступає підґрунтям для сприйняття та осмислення загальнокультурних цінностей.

Досліджуючи емоційну культуру студентів закладів вищої освіти, В. Гаврик зазначає, що «пізнання емоційної сфери людини, не зважаючи на свою тривалу історію, має ще багато невирішених завдань. Це пов'язано з тим, що емоції, будучи самостійним явищем психіки, дуже тісно переплітаються з іншими її проявами. Інтегруючись з пізнавальними процесами та особистісними якостями, вони утворюють єдність інтелектуального, креативного та емоційного. Результатом таких утворень є виникнення, функціонування та закріплення великої кількості особистісних якостей як стійких утворень в поведінці та діяльності [4].

Висновки і пропозиції. Отже, враховуючи вищезазначене, варто зазначити, що професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи у закладах вищої освіти формує в них окрім загальних та професійних компетентностей, особистісні якості. Проте, замало уваги надається емоційній складовій, яка так потрібна у наш час. Розвиток емоційної культури надасть змогу майбутнім педагогам не лише розуміти свій внутрішній стан та його зовнішні прояви, але й забезпечить ефективну співпрацю та комунікацію з оточуючими.

Список використаної літератури:

1. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2145-19> (дата звернення: 22.09.2022).
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
3. Чебыкин А.Я. Теория и методика эмоциональной регуляции учебной деятельности. Одесса : АстроПринт, 1999. 158с.
4. Емоційна культура студентів вищих педагогічних навчальних закладів. *Вісник психології і педагогіки* : веб-сайт. URL: https://www.psyh.kiev.ua/Емоційна_культура_студентів_вищих_педагогічних_навчальних_закладів (дата звернення: 25.09.2022).

Riaboshapka O. The problem of formation and development of the emotional culture of the primary school teacher

The article is devoted to the problem of the development of emotional culture in the future primary school teacher in the process of professional training.

The specified problem is clearly reflected in a number of normative legal acts: Laws of Ukraine "On Education", "On General Secondary Education", "On Preschool Education", Concept "New Ukrainian School", State Standard of Primary Education, Basic Component of Preschool Education and others legislative documents.

The alarming present caused by the COVID-19 pandemic and the full-scale invasion of Russia on the territory of Ukraine and the occupiers committing murders, genocide of the Ukrainian people, the total destruction of populated areas, nuclear terrorism have caused global changes in the lives of millions of Ukrainians and have given rise to a new generation of "children of war".

The concept of "New Ukrainian School" envisages implementation of an integrated, personally oriented, individual approach by the primary school teacher during the implementation of the educational process. However, the terrible present makes this impossible. Therefore, a modern elementary school needs a specialist of a new generation who is able not only to teach, but also to create a safe educational environment for younger schoolchildren.

It was found that during the period of study at a pedagogical institution of higher education, future primary school teachers acquire new knowledge and skills, and form professional competences. However, the necessary attention is not paid to the development of the emotional culture of the future teacher.

Emotional culture is a part of the general culture of a person, and since emotions reveal the mental state of a person, emotional culture partially reflects the psychological culture of a person.

The genocide of the Ukrainian people by Russia lowers the values of society, creates a state of constant panic fear, which leads to the destruction of values, the decline of culture, the creation of, instead, distorted values, leads to the decline of the psychological culture of the individual, in particular, the emotional culture of the teacher.

Taking into account the demands placed on the teacher's personality by society, which is reflected in the legislative base of education, the development of emotional culture among teachers is a necessary prerequisite for his effective professional activity.

Primary school teachers are the most faced with today's problems and need to develop an emotional culture, because today it is necessary not only to teach and educate children, but to create a safe educational environment for them.

Key words: emotional culture, primary school, professional training, higher education institution, development of emotional culture, teaching staff.